

Politická kultura: koncept a mínění české veřejnosti¹

Markéta Škodová

Political Culture. The Concept and the View of czech Public

Abstract: The article is based on the importance of the political culture in czech public opinion. Following the data obtained at Public Opinion Research Centre's polls the author analyse how critical are czech citizens when talking about political culture of most of politically active people. The first part of the article is devoted to the explanation of the concept of political culture and its use in sociological and politological theory.

Keywords: political culture, public opinion, Czech Republic

Myšlení o politické kultuře

Politická kultura je termín, který v nejširší veřejnosti evokuje chování politiků, politických subjektů a stran ve veřejném prostoru. Tato představa rezonuje s vymezením daného termínu jako určité typologie způsobu, kterým funguje politický systém jako celek na obsahové i znakové úrovni. Do politického systému je přitom zahrnuto obecné chování politických institucí, politiků ale i občanů [Pehe 1997].

Pojem samotný zavedli Gabriel A. Almond a Sidney Verba ve studii *Civic Culture* [Almond, Verba 1963]. Jejich představa politické kultury společnosti se vztahuje k politickému systému, odrážejícímu se v poznání, citění a hodnocení členů této společnosti. Vzhledem k tomu, že je koncept operacionalizován skrze politické orientace k politickým objektům, charakterizovat politickou kulturu národa znamená určit frekvence různých druhů kognitivních, emotivních a evaluativních orientací [Vajdová 1996: 340]:

- a) vůči politickému systému obecně (např. státu, kde poznávací a hodnotící aspekt je vyjadřován jako malý či velký, slabý či silný a systém vlády pak jako demokratický či konstituční či socialistický; citění pak zahrnuje patriotismus nebo odcizení);
- b) vůči politickým a administrativním procesům jako vstupním a výstupním aspektům politického systému (u každého aspektu lze rozlišit strukturu či role – legislativa, exekutiva, byrokracie, dále nositelé těchto rolí a samotná politika či rozhodování);
- c) a vůči sobě jako politickému aktéru.

Almond a Verba definovali tři ideální typy politické kultury:

1. *parochiální (lokální) politická kultura*, která se utváří ve společnostech a v obdobích s chybějícími či ne zcela vyvinutými politickými institucemi, k nimž navíc určitá skupina nezaujímá postoj.
2. *poddanská politická kultura*, jež je typická pro společnosti, v nichž jsou již politické instituce rozvinuté a fungují, ale občané ještě nemají politická práva, a nemohou se tedy aktivně zapojovat do politického rozhodování.
3. *participační (účastnická) politická kultura*, odpovídající rozvinutým společnostem, ve kterých jednotlivci disponují politickými právy, což jim umožňuje aktivně se politického života účastnit.

Další typ – *odcizenou politickou kulturu* – doplnili Klicperová-Baker et al. [1999: 61–63] na základě úvah nad dědictvím komunistického režimu. Jedná se o politickou kulturu takové společnosti, v níž jednotlivci odmítá politický systém nebo jeho část, je podezřívavý a emocionálně negativně nastavený vůči vládě a cynický vůči politickému systému vůbec, nevěří tomu, že by politická akce mohla přinést zlepšení atd. Podle autorů mohou vést takové postoje až k otevřeně vyjádřenému nepřátelství, jako je např. účast v extremistických skupinách a násilí. [ibid.: 61–63]

Pro demokratické společnosti je podle Almonda a Verby nejhodnější *občanská kultura* jako vyvážená kombinace základních typů politické kultury – tedy parochiálních, poddanských a občanských politických postojů – poněvadž život občanů se neskládá jen z politických aktů.

Kulturní vzorce sdílené skupinami přívrženců příslušných politických stran nebo ideologií můžeme najít pod pojmy jako např. občanskodemokratická, konzervativní nebo neoliberální politická kultura. „Politická kultura takové skupiny se pak může výstižněji popsat jako nejčastěji se vyskytující soubory postojů, které jsou typické pro významné části této skupiny nebo celé společnosti. Tyto soubory postojů typické pro celou skupinu nebo určitou podskupinu se označují jako vzorce politické kultury a v případě, že nějaký vzorec je vlastní určité skupině jasně se v dané společnosti odlišující od ostatních, hovoří se o politické subkultuře.“ [Skovajsa 2006b: b.s.]

Na to, že politická kultura je spíše součástí ideologie té které sociální kolektivity, a není tedy zařaditelná mezi taktické nástroje politiky, upozorňuje i Skalník [2002], podle kterého se navíc tato kultura mění pomaleji než každodenní politika a ekonomika země, regionu nebo společenství. „Ti političtí činitelé, kteří politickou kulturu podceňují, nepřihlížejí k ní a nesnaží se ji i měnit v souladu se svými politickými cíli, nebudou úspěšní. Politická kultura jako pověstný bumerang vrátí praktické snahy politiků, stran, hnutí i nejdemokratičtějších politických sdružení zpět na místo, odkud začali.“ [ibid.: b.s.]

Šíří konceptu, rozkročeného navíc napříč sociálními vědami, výstižně dokumentuje Skovajsova [2006a] metafora, že badání o politické kultuře představuje mlhovinu. „Platí, že vnější hranice mlhoviny je rozmazaná a závisí do značné míry na úhlu pohledu, které konceptualizace do ní budou ještě zahrnuty a které už nikoli. Pakliže se postupuje od středu k okraji, hrozí mnohem méně, že bude opomenut některý důležitý motiv, než kdyby se postupovalo v opačném směru.“ [ibid.: 18]

Střed mlhoviny tvoří podle Skovajsy koncepce Almonda a Verby, kterou ovšem, jak autor připomíná, především v důsledku „kulturalistického obratu“ v současnosti odsouvá do pozadí multidisciplinárna bádání o politické kultuře. Širší pohled na dané téma pak pracuje zejména s poznatky sociální a kulturní antropologie či sociologie.

V českém prostředí vznikla zejména od druhé poloviny devadesátých let minulého století na téma politické kultury řada prací. Kromě zmiňovaných autorů uveďme například ještě práce Nováka [2004], Nosála [2004], Skalníka [2004], Vajdové a Kosteckého [1997] či Vajdové a Stachové [2005].

Ještě na konci devadesátých let se někteří tuzemští badatelé soustřeďovali na politickou kulturu prvořadě jako na oblast těsně svázanou s decizní sférou. Například Pehe [1997] v této souvislosti hovoří o zideologizování celého politického systému ČR, pro nějž je charakteristická absence vnitřní, ale i vnější komunikace. Pehe zde nachází sepjetí s uzavřeným charakterem politických stran, které označuje za téměř politické klany s vlastním jazykem i obrazem sebe samých.

Skalníkovy [2002] kulturně-politické brýle již mají širší úhel pohledu. Autor si všímá toho, že většina dotazovaných lidí v České republice pod politickou kulturou chápe její dostatek či nedostatek u politiků, ale téměř nikdy je nenapadá, že politická kultura je vlastní celé populaci. Demokratická politická kultura je přitom podle něj demokratická pouze tehdy, když se dotýká všech lidí. Občané nevládnou pouze prostřednictvím odevzdaných volebních hlasů, ale politickou zodpovědností a soustavným dozorem nad zvolenými zástupci (to se může projevit prostřednictvím médií či demonstrací). Jako největší problém české politické kultury vidí Skalník nedostatečný vývoj občanské společnosti coby politicky aktivní kolektivity. Česká politická kultura je podle něj „mnohovrstevný komplex, jakoby někdy jeden nepodobný druhému. Vrstva politické kultury, vytvořená v období první československé republiky, byla nejenže zcela zásadně přeformována hnědou totalitou a komunistickým obdobím, ale navíc nekritický postoj k předcházejícímu domnělému demokratismu posiluje prvky voluntarismu a parochiálního poddanství.“ Skalník [2002: b.s.]

Toto tvrzení částečně verifikuje výzkum Vajdové a Stachové [2005], jehož výsledky byly publikovány v *Sociologickém časopisu*. Autorky v textu mimo jiné načrtly některé prameny vzorce politické kultury v ČR v šetření provedeném v roce 2000.

Zjištěný největší podíl participativních postojů v politické kultuře občanů České republiky vysvětlily tím, že postoje blízké participativním postojům se utvářely pod působením komunistického režimu. Vzhledem ke skladbě těchto postojů k objektům politického systému je následně označily za *kvazi participativní*.

Zjištěný větší podíl parochiálních postojů než podíl postojů odcizení a poddanských vyplývá podle Vajdové a Stachové z distance, kterou lidé vůči současnému politickému systému zaujímají. „Bylo by pochopitelné, kdybychom v politické kultuře ČR pozorovali větší podíl poddanských postojů, protože ty minulý režim pěstoval a ty jsou trvalé a vlastní lidské společnosti s jakoukoliv vládou. Domníváme se, že větší podíl parochiálních postojů je důsledkem malé znalosti demokratických procedur, neprůhlednosti politických procesů a i po deseti letech malé srozumitelnosti současného režimu.“ Stachová, Vajdová [ibid.: 892]

Česká veřejnost o politické kultuře

Tématu politické kultury se Centrum pro výzkum veřejného mínění ve svém kontinuálním šetření věnovalo v březnu roku 2005 a v březnu roku 2007. Na úvod je třeba zdůraznit, že ani jeden z výzkumů nebyl testem žádné z teorií předestřených v úvodu, oba však položily základ pro kontinuální měření názorů veřejnosti na dané téma.² Jinými slovy – šetření nezkoumala politickou kulturu obyvatel České republiky, nýbrž to, jak občané hodnotí kulturu politických elit: institucí a politiků.

V popisovaných šetřeních³ byli všichni dotázaní nejprve požádáni, aby zhodnotili politickou kulturu některých veřejně činných lidí; tedy to, jak tito lidé mezi sebou jednají, jak na veřejnosti vystupují a jak informují o problémech.

K politické kultuře většiny veřejně činných lidí je česká veřejnost velmi kritická. V roce 2007 pozitivně hodnotila nadpoloviční většina respondentů pouze politickou kulturu představitelů místních (obecních) samospráv. Pozitivní hodnocení nad negativním hodnocením pak převážilo ještě u představitelů krajských samospráv (ačkoli ji téměř dvě pětiny respondentů nedokázaly vůbec posoudit). Takové hodnocení může do značné míry souviset s důvěrou veřejnosti v dané instituce, která je stabilně vyšší než důvěra ve vládu nebo poslaneckou sněmovnu⁴. Obecní i krajská zastupitelstva jsou občanům přeci jen blíží než politické elity na celostátní úrovni – zvláště v malých obcích lidé zvolené zástupce osobně znají, mají dojem, že na jejich rozhodování mohou mít přímý vliv atp.

Politickou kulturu členů vlády hodnotila pozitivně bezmála čtvrtina českých občanů, sedm z deseti oslovených ji ovšem vnímalo negativně. Ještě o poznání kritičtější byli dotázaní k poslancům, za dobrou označila jejich politickou kulturu jen o málo více než desetina dotázaných, za špatnou pak velká většina respondentů. Senátoři na tom byli podstatně lépe než poslanci. Jejich politickou kulturu totiž zhodnotili kladně tři z deseti dotázaných, negativně pak téměř dvě třetiny respondentů.

V případě politiků všech parlamentních stran převážilo v obou šetřeních negativní hodnocení jejich politické kultury nad hodnocením pozitivním. V roce 2007 hodnotili respondenti nejpozitivněji politickou kulturu politiků Strany zelených. Přibližně třetina obyvatel ČR si myslí, že dobrá je politická kultura politiků KSČM. V hodnocení politické kultury politiků ČSSD, ODS a KDU-ČSL nejsou příliš výrazné rozdíly, neboť podíly občanů, kteří ji hodnotili jako špatnou, jsou prakticky stejné. Politickou kulturu politiků ČSSD hodnotila kladně asi třetina dotázaných, jen o málo hůře dopadlo hodnocení politické kultury politiků ODS a KDU-ČSL [Čadová 2007].

V porovnání s březnem 2005 si u české veřejnosti mírně polepsili představitelé místních (obecních) samospráv, politici KDU-ČSL a politici KSČM. Lépe hodnotili respondenti též politickou kulturu politiků ČSSD a naopak hůře politickou kulturu členů vlády a politiků ODS (viz tabulku 1). Zde je třeba si povšimnout toho, že představitelé vládních stran (v našem případě politici ODS v r. 2005 a politici ČSSD 2007) měli v relevantních výzkumech o málo větší podporu své kultury než politici v daný čas opoziční, což může do jisté míry souviset i s tím, že se v uvedené době relativně častěji objevovali ve

Tabulka 1: Politická kultura veřejně činných lidí (v %)⁵

	březen 2005 +/-	březen 2007 +/-
členové vlády	28/66	24/71
Poslanci	14/82	12/85
Senátoři	26/58	29/60
představitelé krajských samospráv	37/25	39/23
Představitelé místních (obecních) samospráv	56/26	59/26
politici ČSSD	23/70	32/62
politici KDU-ČSL	26/64	29/63
politici KSČM	29/58	34/56
politici ODS	35/56	30/64

Zdroj: Naše společnost 2005, 2007.

Poznámka: Dopočet do 100 % tvoří odpovědi „nevím“. V roce 2005 byli místo politiků Strany zelených hodnoceni politici US-DEU.

zkratkovitě řeči mediálních obsahů spíše jako „ti konstruující“, nikoli coby „ti kritizující“.

Až na výjimku, kterou tvoří představitelé místních (obecních) a krajských samospráv je však zřejmé, že způsob, kterým mezi sebou politici jednají, jak na veřejnosti vystupují a jak informují o problémech, hodnotí převážná část české veřejnosti negativně.

Téměř dvě třetiny oslovených v roce 2007 dále vyjádřily mínění, že morálka politiků by měla být posuzována přísněji než u ostatních. Názor, že pro politiky platí stejná morálka jako pro všechny ostatní, zastávala více než třetina občanů. Pouhá 2 % dotázaných uvedla, že politici se často dostávají do obtížných situací a lidé by jim měli leccos odpustit (viz graf 1). Lze tedy říci, že na osobnosti a morální profil politiků má česká veřejnost vysoké požadavky.

Graf 1: Jak by měla být hodnocena morálka politiků?⁶

Zdroj: Naše společnost 2007.

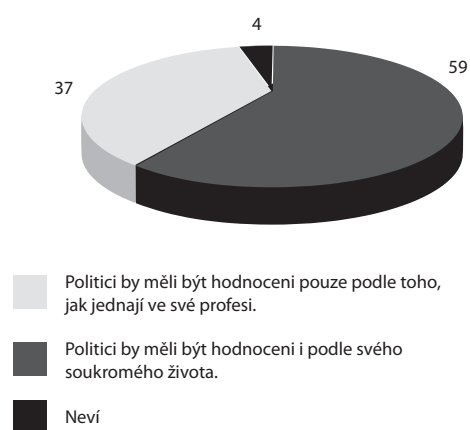
To potvrzuje i názor šedesáti procent respondentů, kteří ve stejném šetření vyjádřili názor, že politici by měli být hodnoceni nejen podle toho, jak jednají ve své profesi, ale i podle svého soukromého života. Více než třetina Čechů naopak věří, že politik má být hodnocen pouze podle toho, jak jedná ve své profesi (viz graf 2). Jednotlivé skupiny respondentů se v názorech na to, podle čeho by měli být politici hodnoceni, příliš nelišily. [Čadová 2007]

CVVM dále v rámci tématu zkoumalo názory občanů na to, co je a co není slučitelné s výkonem politické funkce, respektive v jakých případech by měl politik rezignovat na svoji funkci. Všem dotázaným byla v letech 2005 a 2007 předložena baterie otázek s různými hypotetickými problémy, s nimiž by mohly být spojovány požadavky na odstoupení dotyčného politika. Dotázaní byli požádáni, aby u každé z nich řekli, zda by v takovém případě politik měl či naopak neměl rezignovat na svoji funkci.⁸

Jak ukazuje tabulka 2, u většiny zkoumaných situací převažovalo v obou letech mínění, že by měly skončit rezignací dotčeného politika. Prakticky jednomyslný souhlas s požadavkem na odstoupení zaznamenali analytici CVVM [Červenka 2005; Dimitrová 2007] v případech, kdy je politik odsouzen za trestný čin, ať už v souvislosti s výkonem jeho politické funkce či nikoli. Podobným způsobem však veřejnost pohlížela už i na pouhé obvinění z trestného činu, zejména pokud jde o trestný čin související s výkonem politické funkce. Na tomto místě je třeba se pozastavit nad tím, že pro českou veřejnost představuje vážný důvod k odstoupení politika obvinění stejně jako odsouzení z trestného činu. Presumpce nevinny evidentně nepatří do „žité“ občanské výbavy. Nepatří ovšem ani do běžné výbavy médií, což ví každý člověk poučený denním zpravodajstvím.

Za neslučitelné s výkonem politické funkce považuje více než poloviční část veřejnosti i neoprávněné užívání vědeckého či akademického titulu; to, že je politik veřejně spojován s nějakou trestnou činností; úmyslné lhaní při veřejném vystupování; opileckou výtržnost; nevyjasněné finanční a majetkové

Graf 2: Podle čeho by měli být politici hodnoceni?⁷

Zdroj: Naše společnost 2007.

Tabulka 2: Důvody pro odstoupení z politické funkce (pouze souhlasné odpovědi, v %)

	III/2005	III/2007
odsouzení za trestný čin související s výkonem funkce	97	98
odsouzení za trestný čin nesouvisející s výkonem funkce	96	96
obvinění z trestného činu souvisejícího s výkonem funkce	95	95
obvinění z trestného činu nesouvisejícího s výkonem funkce	90	93
veřejná spojitost s trestnou činností	89	88
neoprávněné užívání titulu	90	87
úmyslná lež	82	87
opilecká výtržnost	78	74
nevyjasněné finance, majetek	76	72
zavinění vážné dopravní nehody	74	70
odsouzení pro pomluvu	69	67
nevhodné chování, vulgarismy	64	64
přestupek	45	44
nevěra	26	31
trestná činnost příbuzného	40	27

Zdroj: Naše společnost 2005, 2007.

Poznámka: Důvody jsou řazeny sestupně podle podílu souhlasných odpovědí v roce 2007.

záležitost; zavinění vážné dopravní nehody; nevhodné, vulgární chování a odsouzení pro pomluvu. S výjimkou posledního důvodu se většinou jedná o případy chování, jakých byla u konkrétních politiků veřejnost v posledních sedmácti letech vícekrát svědkem (připomeňme například nevyjasněné majetkové záležitosti Stanislava Grosse, Vlastimila Tlustého, Miroslava Kalouska či Jiřího Čunka nebo neoprávněné užívání akademického titulu v případě Jana Kalvody). V některých případech pak právě veřejný tlak, vyvíjený zejména prostřednictvím novinářů, přispěl až k rezignaci daného politika.

Přestupek, nevěra a trestná činnost příbuzného jsou tři důvody, u kterých převládal v obou výzkumech nesouhlasný postoj české veřejnosti s rezignací daného politika. Je otázka, do jaké míry vypovídají tyto názory o kultuře a morálce uvnitř společnosti (potažmo veřejnosti) jako takové.

K výraznějšímu posunu došlo pouze v případě úmyslné trestné činnosti příbuzného - v roce 2005 vyjádřilo souhlas s odstoupením 40 % osob, zatímco v současnosti šlo pouze o 27 %. Je evidentní, že česká veřejnost má například narušenou oddělovat při hodnocení osobu politika od jeho rodiny nebo kruhu přátel.

literatura

- Almond, Gabriel, Verba, Sydney. 1963. *Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton: Princeton University Press.
- Čadová, Naděžda. 2007. *Politická kultura v ČR*. Zpráva z výzkumu CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR., v.v.i..

V obou šetřeních ukázala podrobnější analýza podle sociodemografických znaků jen málo nebo žádné statisticky významné rozdíly, což znamená, že názory byly v populaci rozloženy rovnoměrně. V roce 2005 podle Červenky aktuální dění týkající se osoby a rodiny premiéra Stanislava Grosse zřejmě ovlivnilo postoje k otázce, zda by měl politik odstoupit v případě, že je dáván veřejně do souvislosti s nejasnými finančními či majetkovými operacemi, ve kterých není zřejmé, zda byl či nebyl porušen zákon. „Pro rezignaci v takovém případě se relativně častěji vyjadřovali lidé preferující ODS (52 % z nich bylo „rozhodně pro“ a dalších 29 % „spíše pro“ odstoupení), naopak méně často a ne v tak rezoltní podobě se souhlas s požadavkem rezignace v takové situaci objevoval mezi voliči ČSSD (29 % uvedlo „rozhodně ano“, 43 % „spíše ano“). [Červenka 2005: 4n.] V obou letech byli také z hlediska postojů k manželské nevěře častěji rozhodně pro odstoupení politika voliči KDU-ČSL a také ženy.

Závěrem

Reflexe kultury veřejných představitelů a institucí českými občany je podle našeho názoru do značné míry spjata s obecnou spokojeností s fungováním politiky jako „veřejnosti odcizeného“ celku a důvěrou deklamovanou veřejným míněním v politiku jako takovou i jednotlivé její složky. „Kvalita služeb poskytovaných státem či samosprávou, zdravý vztah politik-občan, spravedlivé politické a společenské instituce – to vše může ovlivnit rozdíly v institucionální a politické důvěře... důvěra v parlament, v právní systém a spokojenost s vládou ovlivňují výši sociální důvěry.“ [Stachová 2007: 3] Stejně tedy, jako lze koncept důvěry chápat jako určitý lakmusový papírek dnešních společností [Sedláčková 2006: 28], je jistě možné nahlížet i na politickou kulturu a její hodnocení veřejností.

Současná společnost je podle názoru filozofa Jana Kuneše [2004] společností většinové vůle všech radikálně osamělých mezi stejně osamělými. „Jsou atomizovanými aktéry většinové vůle, rousseauovské *volonté de tous*, nikoli vzájemně integrovanými aktéry rozumové vůle obecné, tedy *volonté générale*“⁹. Tato osamělost dnešních lidí se pojí v jedno s jejich frustrací z politiky, která neupřednostňuje prvek komunikace, a tak i komunikace s nimi.“ [ibid.: 3].

Velmi malá spokojenost české veřejnosti s úrovní politické kultury v ČR, jak ji tematizovaly popisované otázky, (stejně jako stabilně nízká důvěra v politické instituce a nespokojenost s politickou situací, které dokládají jiné výzkumy CVVM¹⁰), pak podobně skeptický pohled, společný i některým tuzemským pracím citovaným v úvodu tohoto článku, jenom podporují.

- Červenka, Jan. 2005. *Kdy by měl politik odstoupit ze své funkce?* Zpráva z výzkumu CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Dimitrová, Michaela. 2007. *Kdy by měl politik odstoupit ze své funkce?* Zpráva z výzkumu CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR., v.v.i..

- Horáková, Naděžda. 2005. *Politická kultura*. Zpráva z výzkumu CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Klicperová-Baker et al. 1999. *Ready for Democracy? Civic culture and civility with a focus on Czech Society*. Praha: Institute of Psychology, Academy of Sciences of the Czech Republic.
- Kuneš, Jan. 2004. „Rozum občanství.“ *Literární noviny* 26 (2004): 1 a 3.
- Kunštát, Daniel. 2007. „Důvěra k ústavním institucím a spokojenost s politickou situací v listopadu 2007.“ Zpráva z výzkumu CVVM. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Nosál, Igor. 2004. „Zrození české postkomunistické politické kultury.“ Pp. 71–88 in Skalník, P. (ed.). *Politická kultura: antropologie, sociologie, politologie*. Praha: SET OUT-Roman Míšek.
- Novák, Miroslav. 2004. „O politické kultuře vůbec a v období postkomunistické transformace zvláště.“ Pp. 65–70 in Skalník, P. (ed.). *Politická kultura: antropologie, sociologie, politologie*. Praha: SET OUT-Roman Míšek.
- Pehe, Jiří. 1997. „Politická kultura v České republice.“ Přednáška ze scheinfeldského setkání českých intelektuálů z 26. 10. 1997. Online na <http://www.pehe.cz/clanky/1997/1997-Politickulturavcr.html>.
- Rousseau, Jean-Jacques. 1989. *Rozpravy*. Praha: Svoboda.
- Skalník, Petr. 2002. „Česká politická kultura z hlediska politické antropologie.“ *Vulgo.net* (internetový časopis), 18.6.2002. Online na http://archiv.vulgo.net/index.php?lang_cz&option=news&task=viewarticle&sid=540. Staženo 14. 7. 2007
- Skalník, Petr. 2004. „Česká politická kultura a její evropské kontexty z hlediska politické antropologie.“ Pp. 89–108 in Skalník, P. (ed.). *Politická kultura: antropologie, sociologie, politologie*. Praha: SET OUT-Roman Míšek.
- Skovajsa, Marek. 2006a. *Politická kultura. Přístupy, kritiky, uplatnění ve zkoumání politiky*. Praha: Karolinum.
- Skovajsa, Marek. 2006b. „Demokracie, občanská kultura a sociální kapitál.“ Pracovní texty FHS. Online na www.fhs.cuni.cz/kos/kestazeni/ttexty/skovajsa_obcanska_kultura_a_socialni_kapital.doc. Staženo 21. 7. 2007
- Sedláčková, Markéta. 2006. *Sociologické koncepty důvěry ve společnosti*. Pp. 9–30 in J. Šubrt (ed.). *Acta Universitatis Carolinae, Ph. et Hist., Studia Sociologica XIV – Organizace, rozhodování, řád a změna*. Praha: Karolinum.
- Stachová, Jana. 2007. „Sociální kapitál.“ *Socioweb* 2: 3–4.
- Vajdová, Zdenka. 1996. „Politická kultura – teoretický koncept a výzkum.“ *Sociologický časopis* 32 (3): 339–351.
- Vajdová, Zdenka, Tomáš Kostecký. 1997. „Politická kultura lokálních společenství: případ tří měst.“ *Sociologický časopis* 33 (4): 445–465.
- Vajdová, Zdenka, Jana Stachová. 2005. „Politická kultura české populace v regionálním rozměru.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 41 (5): 881–901.
- Vinopal, Jiří. 2006. „Zkoumání veřejného mínění.“ *Socioweb* 3: 2–3.

poznámky

- ¹ Vznik tohoto článku je financován z grantového projektu GAAV, reg. č.: A700280702; Veřejná a mediální agenda: komparativní analýza tematizace veřejné sféry.
- ² Časové řady ukazatelů jsou jedním z nejčastějších výsledků výzkumu veřejného mínění, neboť každý samostatný údaj je zatížen určitou chybou. „Časové řady údajů nejen umožňují pohled do vývoje nálad ve společnosti, v kombinaci s dalšími zdroji informací jsou i výborným nástrojem pro zkoumání povahy a vlastností fenoménu veřejného mínění.“ [Vinopal 2006: 2]
- ³ Technické parametry: Výzkum 05 – sběr dat: 21. – 28. 3. 2005, kvótní výběr, 1067 dotázaných, obyvatelé ČR ve věku 15+; Výzkum 07 – sběr dat: 5. 3. – 12. 3. 2007, kvótní výběr, 1046 dotázaných, obyvatelé ČR ve věku 15+.
- ⁴ Otázky po důvěře v politické instituce jsou součástí kontinuálního šetření CVVM.
- ⁵ Znění otázky: „Zajímalo by nás, co si myslíte o politické kultuře veřejné činných lidí, tedy o tom, jak mezi sebou jednájí, jak na veřejnosti vystupují a informují o problémech. Jaká je podle Vás politická kultura: (viz tabulku 1).“
- ⁶ Znění otázky: „Přečtu Vám rozhovor tří lidí o tom, jaká by měla být morálka našich politiků. Který z těchto názorů je Vám nejbližší? První říká: Morálka politiků má být posuzována přísněji než u ostatních, protože v politice mají být jen ti nejlepší. Druhý říká: Pro politiky platí stejná morálka jako pro všechny ostatní. Třetí říká: Politici se často dostávají do obtížných situací a lidé by jim měli leccos odpustit.“
- ⁷ Znění otázky: „Domníváte se, že politici by měli být hodnoceni pouze podle toho, jak jednájí ve své profesi nebo i podle jejich soukromého života?“
- ⁸ Znění otázky: „V minulosti se objevila řada případů, kdy někteří čelní politici byli vyzýváni jinými politiky, novináři nebo i částí veřejnosti k tomu, aby odstoupili ze svých funkcí kvůli různým problémům, které se objevily v souvislosti s jejich jménem. Rádi bychom obecně věděli, jaké problémy jsou podle Vás slučitelné s výkonem vysoké funkce v politice a jaké by naopak měly vést k rezignaci příslušného politika. Myslíte si, že by ze své funkce měl odstoupit politik, a) který se v opilosti dopustil výtržnosti, b) který se dopustil společensky nevhodného chování, jako např. vulgárního vyjadřování na veřejnosti, c) který byl přistižen při manželské nevěře, d) který úmyslně zalhal při veřejném vystoupení, e) který neoprávněně používal akademický nebo vědecký titul, f) který se dopustil přestupku nesouvisejícího s výkonem jeho funkce, např. výrazného překročení maximální povolené rychlosti, jízdy na červenou apod., g) Měl by ze své funkce odstoupit politik, který zavinil vážnou dopravní nehodu, h) který byl odsouzen v občanskoprávním soudním řízení pro pomluvu, i) který je veřejně dáván do souvislosti s nějakými nevyjasněnými finančními nebo majetkovými operacemi, ve kterých není zřejmé, zda byl či nebyl porušen zákon, j) který je veřejně dáván do souvislosti s nějakou trestnou činností?, k) Měl by ze své funkce odstoupit politik, jehož blízký příbuzný se dopustil úmyslného trestného činu?, l) Měl by ze své funkce odstoupit politik, který byl obviněn ze spáchání úmyslného trestného činu nesouvisejícího s jeho funkcí a politickou činností, např. z ublížení na zdraví, krádeže, pojistného podvodu apod., m) který byl soudně shledán vinným ze spáchání úmyslného trestného činu nesouvisejícího s jeho funkcí a politickou činností, n) který byl obviněn z trestného činu v souvislosti s výkonem jeho funkce a politickou činností, např. z korupce, ze zneužití pravomoci veřejného činitele apod., o) který byl usvědčen

z trestného činu v souvislosti s výkonem jeho funkce a politickou činností?“. Možnosti odpovědí: „rozhodně souhlasí“, „spíše souhlasí“, „spíše nesouhlasí“, „rozhodně nesouhlasí“, „neví“.

⁹ Jean-Jacques Rousseau definoval veřejnou a obecnou vůli a jejich distinktivní rysy. „Mezi vůlí všech a vůlí obecnou je často velký rozdíl. Obecná vůle přihlíží jen k zájmu společnému. Vůle všech přihlíží

k zájmu soukromému a je jen souhrnem jednotlivých vůlí... Obecná vůle, aby byla opravdu obecná, musí být obecná jak ve svém předmětu, tak ve své podstatě; že musí vycházet ze všech, aby platila pro všechny.“ [Rousseau 1989: 238]

¹⁰ viz např. [Kunštát 2007].

Markéta Škodová vystudovala masovou komunikaci na Fakultě sociálních věd UK, kde pokračuje v doktorském studijním cyklu v oboru mediální studia. Mezi předměty jejího zájmu patří zejména vztah mezi veřejností a masovými médii, politická a persvasivní komunikace, agenda-setting a analýza mediálních obsahů. V CVVM pracuje od října roku 2005. Vyučovala na FSV UK, FF UK a na FAMU.

Lze ji kontaktovat na adrese: marketa.skodova@soc.cas.cz

Role paměti při zodpovídání výzkumných dotazů¹

Jiří Vinopal

The Role of Memory during Survey Response Process

Abstract: The article stands as a second part of a series about the question answering process during standardized surveys and elaborates the memory retrieval phase. At the beginning the main psychological conceptions of memory are introduced (structure, traits, information types), which are then used for the analysis of the function of memory during survey answering process. The second part deals with the issue of factual information retrieval: the topic of initial encoding of the information into the memory; the role of cognitive keys in case of further retrieval; and consequences of those for the possibilities of the standardized inquiry. The attention is paid also to the problem of inaccessible information and to the usage of more general parts of autobiographical memory (schemas, scenarios etc.) instead of original entries. The third part elaborates the issues of temporal information retrieval like strategies used by respondents or biases emerging in case of them (e.g. seam effect and telescoping).

Keywords: survey methodology, survey interview, survey question

Paměť a paměťové procesy hrají v kontextu výzkumného šetření zásadní úlohu; prakticky každá otázka vyžaduje, aby respondent pátral v paměti. Zřejmě je to u dotazů na fakta, jako například: „Kolikrát jste za posledních 12 měsíců navštívil lékaře?“, „Jaký je Váš hrubý měsíční příjem?“ nebo „Ve kterém roce jste naposledy změnil zaměstnání?“ Na paměťových datech však mohou být částečně založeny také odpovědi na otázky postojové, jako například: „Do jaké míry důvěřujete Vládě ČR?“, „Jste pro nebo proti vybudování protiraketové radarové základny na území České republiky?“ nebo „Jaká by měla podle Vás být věková hranice trestní odpovědnosti?“ V těchto případech totiž respondenti mohou své odpovědi zakládat na vybavení určitých událostí (rozhodnutí vlády z poslední doby, změny na ministerských postech, mediální aféry ministrů, atp.) jejich počtu (kolikrát se v poslední době setkal s informacemi o trestné činnosti mladistvých), frekvence (jak často činí vláda rozhodnutí, s nimiž nesouhlasí), data (kdy byly poslední volby), nebo např. zdrojů informací (od koho slyšel jaké informace o vybudování radarové základny).

Vyvolání příslušných informací z paměti je druhou fází kognitivních procesů, které probíhají během zodpovídání otázky respondentem. Poté, co nějakým způsobem zadaný dotaz interpretoval, musí nyní nalézt požadované údaje. V následujících krocích pak bude třeba ještě učinit rozhodnutí o „správné“ odpovědi a následně tuto volbu přizpůsobit formátu nabízených možností. V seriálu, který má za cíl čtenáře provést všemi těmito čtyřmi fázemi, se tedy nyní ocitáme v kroku druhém. Ačkoli, jak bylo naznačeno, problematika vybavování informací z paměti se týká také otázek postojových, na tomto místě se budeme věnovat především dotazům faktografickým. Na využívání vzpomínek za účelem vytvoření názoru/postoje lze aplikovat stejné poznatky jako na otázky po faktech nebo událostech; situace, kdy dotazovaní z paměti vyvolávají již předem připravený postoj, pak bude pojednána v souvislosti s celkovou teorií postoje v následující části seriálu, neboť se věcně váže spíše k problematice rozhodování.